KÖRÖSÉNYI ANDRÁS

Akadémiai alapkutatás, társadalmi haszon, politikai elhajlás és kormányzati kontroll

Fürdővízzel a gyereket...

Miként a parlamentnek beterjesztett 2019-es évi költségvetésből és Palkovics miniszter úr nyilatkozataiból kiderült, a kormány tervbe vette az akadémiai kutatások kormányzati kontroll alá helyezését, a „terméketlen" alapkutatások visszaszorítását, illetve kormányzati célok alá rendelését, az alkalmazott kutatások előnyben részesítését. A miniszteri nyilatkozatokban és az egyidejűleg kibontakozó, az MTA-t bíráló sajtókampányban három nagyobb érv hangzott el a kormányzati lépés igazolására: a teljesítményhiány, az alapkutatások haszontalansága és a társadalom- és bölcsészettudomány politikai-ideológiai elhajlása. Nem kívánok foglalkozni a tervezett lépések párt- vagy hatalompolitikai céljaival és politikai magyarázatával: a kormányzati lépések közpolitikai oldalához kívánok hozzászólni. A kérdésem az, hogy helytállók-e az elhangzott érvek, és a magyar emberek számára hasznos-e ez a kormányzati terv?

A kormánynak lehetősége van szerződéses megbízást is adni egy-egy akadémiai kutatóközpontnak – miként ez az MTA javaslatában is szerepel, és amit korábbi kormányok is alkalmaztak – anélkül, hogy az alapkutatás önállósága sérülne

A bírálók első érve szerint privilégiumok, teljesítményhiány és a társadalmi elszámoltatástól való mentesség jellemzi az akadémiai kutatókat: az „állam csecsein" csüngenek, ahogy Náray-Szabó Gábor fogalmazott e lap hasábjain, és – miként a Figyelő írta – „senki sem kéri számon, milyen érdemleges tevékenységet folytat a kutató a fizetéséért". Mindez azonban messze áll a valóságtól. Először is, az MTA elnöke folyamatos beszámolással tartozik a magyar Országgyűlésnek – legutóbb 2017 novemberében számolt be –, ahol a kormány és az Országgyűlés egyaránt megfogalmazhat kritikákat és elvárásokat az MTA felé. Másodszor, a nemzetközi tudományos életben öldöklő verseny folyik a publikációkért és a kutatási erőforrásokért, a hazai akadémiai kutatóhálózaton belül pedig olyan kutatási teljesítményértékelési rendszer működik, amelyben a nemzetközi teljesítmény kapott prioritást, és amelynek szigorúsága aligha teszi lehetővé a kutatók számára a lazsálást. Harmadszor, és ez a legfontosabb, az akadémiai kutatás Magyarország egyik sikerágazata. Egyes területeken (például agykutatás) világviszonylatban, az alapkutatás egészében pedig kelet-közép-európai összehasonlításban kiemelkedünk, így például az EU 13-ak között elsők vagyunk az uniós alapkutatásokat finanszírozó Európai Kutatási Tanács (ERC) kutatási támogatásai elnyerésében.

Persze hiába a nemzetközileg is mérhető teljesítmény, ha „Mari néninek" ebből semmi közvetlen haszna nincsen (Náray-Szabó Gábor), illetve ha ez nem növeli a hazai kis- és középvállalati szektor innovációs képességét (Palkovics László) – szól az akadémiai kutatások autonómiájának megnyirbálása melletti második érv. Alapkutatások helyett a gazdaságban közvetlen hasznot hozó alkalmazott és az innovációs képességet növelő kutatásokra van szükség. Alapkutatásokkal foglalkozzanak a nagy és gazdag országok, szól az érvelés. Csakhogy egy ilyen „potyautas" stratégia aligha működőképes, minden nem importálható készen. Az alapkutatás továbbá egyáltalán nem elzárt elefántcsonttoronyban létezik, hanem az alkalmazott kutatások és a felsőoktatás közvetítésével ezer szálon keresztül hat a gazdaságra, a kultúrára, a felsőoktatásra.

Alapkutatás nélkül olyan oktatók tanítanák az egyetemistákat és a doktoranduszokat a tudományos eredményekről, akik maguk sohasem végeztek tudományos kutatást: „összeszerelő üzemmé" válna az egyetemi képzésünk. Jórészt az alapkutatásból származnak azok a készségek, technikák, know-how és nem utolsósorban az a humán tőke is, ami a piaci és kormányzati szektor alkalmazott kutatóhelyein hasznosul. Az alapkutatás esetleges visszaszorításának negatív hatásait Lovász László, az MTA elnöke, Szathmáry Eörs evolúcióbiológus akadémikus és más, nálam szakavatottabbak már kifejtették: nemzetközi presztízsünk sérülése, versenyképességünk csökkenése, a legkiválóbb kutatók és oktatók elvándorlása.

Félrevezető azt sugallni, hogy az alapkutatások éppen az innovációtól és a fejlesztéstől (K+F), azaz a közvetlen gazdasági haszonnal kecsegtető tevékenység elől vonják el az erőforrásokat. A költségvetés számai ennek az ellenkezőjéről tanúskodnak. Az Innovációs és Technológiai Minisztérium jövő évi költségvetési főösszege 1410 milliárd forint kiadást irányoz elő, miközben az akadémiai alapkutatások költségvetési támogatása mintegy 40 milliárd forint. Ha gyengélkedik hazánkban az innovációs tevékenység, az aligha orvosolható az akadémiai kutatás szerény összegű támogatásának „államosításával": ez az összeg ugyanis a minisztérium tervezett költségvetésének három százalékát sem éri el. Míg az MTA pénze tehát aligha oldja meg az innováció gondjait, annak államosítása viszont tönkreteheti a kiemelkedő és a tudományon messze túlmutató társadalmi haszonnal járó alapkutatásokat.

A kormányzati tervek harmadik igazolása az Akadémia, illetve szűkebben a társadalom- és bölcsészettudomány baloldali-liberális politikai „elhajlását", kormánykritikus beállítottságát hozta fel. Noha átfogó hazai kutatás nem készült erről, a hazai tradíciók és a nemzetközi tapasztalatok és kutatások fényében sem lenne meglepő, ha ez lenne a helyzet. A valódi kérdés azonban számunkra most az, hogy indokolja-e mindez az akadémiai kutatások kormányzati ellenőrzését, irányítását, igazolja-e azok valamiféle „ideológiai csendőrség" alá vonását? Aligha. Először is azért nem, mert még a társadalomtudományi és bölcsészeti kutatások túlnyomó részére sincsen a kutatást végzők politikai beállítottságának semmilyen hatása. Másodszor azért nem, mert az alapkutatások terén a politikai, bürokratikus vagy adminisztratív irányítás egyszerűen kontraproduktív, akadályozza a kreativitást: a sikert a tudományban a kutatás szabadsága biztosítja.

Végül: az alapkutatás közvetlen kormányzati irányítására egész egyszerűen nincs is szükség. A kormánynak ugyanis számos egyéb módja van arra, hogy politikai prioritásait a tudományos kutatások terén is érvényre juttassa, és az Orbán-kormány 2010 óta több párhuzamos intézményhálózatot hozott létre és működtet ennek érdekében. A hagyományosan létező minisztériumi háttérintézeteken (például a Külügyi és Külgazdasági Intézet) túl emlékezetpolitikai, történettudományi és más bölcsész- és társadalomtudományi területen egy új intézethálózatot hozott létre (például Veritas Történetkutató Intézet) saját politikai és stratégiai céljai megvalósítására, és ezek mellett több, nem állami think-tank intézet végez alkalmazott társadalomtudományi kutatást szerződéses alapon a kormánynak (például a Századvég Alapítvány). A kormánynak lehetősége van szerződéses megbízást is adni egy-egy akadémiai kutatóközpontnak – miként ez az MTA javaslatában is szerepel, és amit korábbi kormányok is alkalmaztak – anélkül, hogy az alapkutatás önállósága sérülne.

Mindebből látható, hogy Mari néni adóforintjaiból a kormány ezermilliárd forintos – az egész akadémiai büdzsénél nagyságrendekkel nagyobb – erőforrást fordít a közvetlenül az irányítása alá tartozó kutatásfejlesztésre, innovációra és alkalmazott kutatásokra, így az MTA szerény alapkutatási erőforrásainak államosítása nélkül is van módja prioritásait érvényesíteni. Láthattuk továbbá, hogy sem a teljesítményhiány, sem az alapkutatások haszontalansága, sem pedig az MTA kutatóinak „politikai-ideológiai" elhajlásának érvei nem valósak, illetve nem igazolják az alapkutatások államosítását. A kitűzött célok (a kkv-szektor innovációs teljesítményének növelése) így nem érhetők el, miközben az intézkedés olyan „mellékhatásokkal" járhat, mint az alapkutatások tönkretétele, számos olyan terület színvonalesése (alkalmazott kutatás, felsőoktatás), amelyekre a hazai alapkutatások minősége közvetlenül hatással van. Jogos az aggodalom, hogy az akadémiai alapkutatás államosításával a kitűzött célokkal ellentétes hatást érünk el: a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntjük.

A szerző az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont kutatója, a Budapesti Corvinus Egyetem professzora

CSATH MAGDOLNA

Az IMF kényes egyensúlyról beszél

Rövid gazdasági előrejelzés jelent meg az IMF-től július 16-án, amely nem változtatta meg lényegesen a korábbi, április 18-i adatokat. Azért néhány érdekességre érdemes felfigyelni, főleg azzal kapcsolatban, hogy milyen nagyobb eltolódásokra, átrendeződésekre történő utalások jelennek meg az anyagban. A világgazdaság egészének 2018–2019-as növekedésére adott korábbi előrejelzés nem változott, maradt 3,9 százalék. Viszont ezen belül továbbra is egyenlőtlen növekedés várható. A fejlett gazdaságú országok gazdasági bővülése 2017-hez képest 2018-ban és 2019-ben is alacsonyabb értékű lehet.

Csökkenést jelez előre az IMF például az Egyesült Államok, Kanada, Japán, Németország, Franciaország és Spanyolország esetén is. Romolhat a helyzet az eurózóna országaiban általában, ennek egyik oka lehet az esetleges német gazdasági megtorpanás, valamint a mediterrán országok nem szűnő gazdasági gyengélkedése. A mostani előrejelzés szerint az eurózóna országai a 2017-es 2,4 százalékos növekedéshez képest 2019-ben csak 1,9 százalékot érhetnek el. Viszont a fejlődő országok 2017. évi átlagos 5,2 százalékos növekedése 2019-re 5,4 százalékra javulhat. India növekedése például 2019-ben elérheti a 7,8 százalékot. A kínai gazdaság kissé lassulhat, de még így is 6,5 százalék le– 2018-ban kissé alacsonyabb, 2019-ben pedig ismét magasabb növekedést érhetnek el. A közöttük lévő különbségeket a gazdaságstratégiai megoldások, a politikai biztonság, valamint a gazdasági alapok ereje fogja leginkább befolyásolni. Külön foglalkozik az IMF-tanulmány az infláció alakulásával, amely szintén eltérő mozgást mutat az egyes országok, régiók esetén. A fejlett országokban az infláció nem emelkedik jelentősen, 2019-ben is átlagosan csak 2,2 százalék körüli lehet. Kelet-Közép-Európában viszont nagyobb inflációgyorsulást valószínűsítenek az elemzők.

Az IMF az adatokkal kapcsolatban hangsúlyozza a bizonytalanságokat is. Ilyen például az olajár emelkedése, a kereskedelmi háború élesedése, illetve a gyengébb gazdasági alapokon álló országok valutájának leértékelődése. Ezek a bizonytalanságok inflációnövelő hatással lehetnek, és a befektetési hozamok növelési kényszerét is kiválthatják. A növekedési kockázatok pedig a termelő beruházásokat bizonytalaníthatják el – figyelmeztet az IMF. Mindez együtt pedig a közép- és hosszabb távú gazdasági növekedésre lehet előnytelen hatással. Az IMF egyébként is úgy látja, hogy középtávon több országban is csökkenhet a gazdasági növekedés üteme.

Mindezen bizonytalanságok kivédésére az IMF pénz- hogy az a hosszú távú növekedést lehetetlenítse el. A hosszú távú növekedéshez viszont éppen mai beruházásokra van szükség. A legfontosabbak a digitális versenyképesség növelését szolgáló technológiai és tudásberuházások. Fontos a humán vagyon tudatos és célirányos fejlesztése, a gazdaság általános válságálló képességének javítása. Ennek részleteit az IMF nem fejti ki.

Azonban a válságálló képesség jól ismert szakmai fogalom, korunkban a nemzeti szintű versenyképességnek is elsődleges feltétele. Azt jelenti, hogy egy ország gazdasága annyira sokszínű – diverzifikált – a tevékenységeket, a vállalkozások tulajdonosi körét és a cégek méreteit tekintve egyaránt, hogy ha valamelyik területen nagyobb válság jelentkezik, akkor azt a többi terület ellensúlyozni tudja. Ezért fontos a feldolgozóipar és a szolgáltatások harmonikus aránya, a külföldi és hazai tulajdonú cégek, valamint a mikro-, kis-, közepes és nagyvállalkozások kiegyensúlyozott jelenléte a gazdaságban.

Végső soron az IMF-elemzés megerősíti a többi hasonló gazdasági előrejelzést, rámutatva a felmerülő válságjelekre, a környezeti, regionális és országokon belüli bizonytalanságokra. Javaslatai is egybeesnek másokéval: szükség van tartalékokra, de egyben beruházásokra is, elsősorban az emberbe, a tudásba, vagyis a jövőbe. Ez az a kényes egyensúly, amit nem könnyű megteremteni: vagyis hogy tartalékoljunk is a bizonytalanságok és kockázatok kivédésére, de költsünk is a jövő versenyképessége és gazdasági növekedése érdekében.

Remélhetőleg a magyar költségvetésnek végleges for-